

Отримано: 12 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: lera.aveo@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-152-155

Гавриленко В. М. Деякі віхи розвитку зарубіжних термінознавчих досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 152–155.

УДК 808.3 – 316.4

Гавриленко Валерія Миколаївна,

викладач

Національний технічний університет України «Київський політехнічний
Інститут ім. Ігоря Сікорського»**ДЕЯКІ ВІХИ РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНИХ ТЕРМІНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

У статті подаються результати теоретичного дослідження, метою якого було здійснити опис деяких ключових подій у перебігу розвитку термінології як науки. Були проаналізовані передумови виникнення термінології, згадано ключові постаті та їх внесок для її розвитку. Особливо автор наголошує на часових межах, коли відбувались зміни у методах і аспектах термінологічної діяльності, описуючи які саме ключові зміни відбувались у позиціонуванні об'єкта і предмета термінології, у сприйнятті терміна як об'єкта термінологічних і лексикографічних досліджень. В статті подається чітка послідовність змін, які відбувались з термінологією з моменту її утвердження як окремої галузі лексикології.

Ключові слова: термінологія, термін, історія термінології, Йоген Вюстер.

Valeriia Havrylenko,

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

STUDIES OF TERMINOLOGY ABROAD: THE KEY MILESTONES

The article presents the results of a theoretical study aimed at describing the chronological order of the development of terminology as a separate branch of linguistics. The prerequisites for the emergence of terminology as a form of science were analyzed from the time when the terms and principles of the terminology were not harmonized, key figures and their contribution to term studies development were mentioned, in particular Eugen Wüster, who is considered to be the founder of the scientific principles of term formation and terminology as a science. The author put an emphasis on the periods when changes in the terminological activities have occurred, describing what key changes were made during the transition from the structural paradigm to the anthropocentric one, and how those changes affected the positioning of the object of terminological studies, the perception of the term as an object of terminological and lexicographic research, change and development of methods of research of terminological units. The article presents a clear sequence of changes that the science of terminology has undergone since its establishment as a separate field of lexicology, enabling the use of article materials as a basis for theoretical and practical research in terminology, terminography and lexicography.

Key words: term, terminology, history of terminology, Eugen Wüster

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження зумовлена недостатнім висвітленням в українських мовознавчих і термінологічних студіях історії розвитку зарубіжних термінознавчих вчень і поширенням цього досвіду. Зміна загальнонаукових парадигм дослідження, розвиток технічних засобів сприяли виникненню і розвитку нових підходів і напрямків термінологічної діяльності, які в свою чергу потребують опису.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням термінології як науки займаються такі як Т. Кабре, Р. Теммерман, П. Фабер, В.М. Лейчик та ін. Серед останніх фундаментальних робіт з теорії традиційної термінології (до такої відносять концепції, що були поширені в період від 30-х до початку 70х, і які здебільшого були створені в межах структурної парадигми дослідження. Починаючи з 70-х років виникають так звані альтернативні напрямки дослідження термінології, які формувались на основі антропоцентричної парадигми) виділяється праця Анхели Кампо.

Мета. Метою нашої статті дослідження є описати певні аспекти хронологічного перебігу розвитку термінології як науки у зарубіжних дослідженнях. Для досягнення мети передбачається виконання таких завдань: 1) підбір матеріалів, які описуватимуть різні періоди розвитку термінології як науки; 2) аналіз основних підходів кожного періоду і виокремлення характерних рис; 3) порівняння різних підходів у різні проміжки часу з зазначенням причин, що зумовлюють відмінності.

Виклад основного матеріалу. Науку, що вивчає термінологію, називають термінознавством [2, с. 89]. Розділ науки, який досліджує історію термінознавства, називають історію термінознавства, або історіографією термінознавства. Дещо активніше послуговуються терміном «історичне термінознавство» [1, с. 2]. Перші спроби каталогізації і термінологізації проводились ще у Давній Греції, хоча на той час і був відсутній чіткий алгоритм. Німецький філософ Елер у своїй праці «Blicke aus dem Philosophenturm: Eine Rückschau» стверджував, що Платон в епістемологічному пункті свого 7-го діалогу вказує, що пізнання об'єкта вимагає декількох визначників: назва (ім'я), визначення, чітке ілюстративне вираження і сам об'єкт, що цілком вкладається в набір характеристик термінологічних одиниць [15, с. 83].

Загалом, потреба в термінології існувала з тих пір, відколи ми можемо знайти докази професійного спілкування. А приблизний перелік основних труднощів, які виникають в процесі дослідження і користування термінологіями, мало змінився з тих часів і виглядає наступним чином:

1. Відсутність або неправильно концептуальне упорядкування. Першим встановив систематизацію понять своїми роботами з таксономії Карл Лінней (1707–1778). Вищою метою всіх більш пізніх класифікацій було упорядкування знань, виражених термінами.

2. Відсутність термінів для поняття в конкретній мові.

3. Нечітко сформульовані і невизначені поняття.

4. Дефіцит мовного планування. Планування мови сьогодні є одним з трьох ключових напрямків дослідження термінології. Особливо важливим воно є в країнах, де 2 і більше державні мови (наприклад, Канада, Швейцарія та Бельгія). Сутність мовного планування полягає у формуванні стандартів визначення термінів для позначення тих чи інших явищ, а також у обґрунтуванні необхідності власних новотворів чи використанні запозичень.

Інтенсифікація індустріалізації та зростання міжнародної торгівлі на початку ХХ століття породили принаймні два явища першочергової важливості:

- стандартизація,
- розвиток наукової термінології.

У наступні десятиліття стандартизація зіграла і до цих пір відіграє важливу роль у розробці та застосуванні термінології. Розвиток наукової термінології розпочався в Австрії, Німеччині, Нідерландах, в країнах Північної Європи, які відчували необхідність і тиск мати можливість спілкуватися про професійні питання з іншомовними громадами. Необхідно було налагодити вивчення *мови професійного спрямування* (LSP). Спочатку класичні філологи повинні були визнати існування LSP (термін «Fachsprache») був запропонований Блумом в 1916 році, а далі їм довелося з'ясувати, як навчати LSP. Найбільш важливим елементом була термінологія, і тому класичні філологи намагалися підійти до проблеми з діахронічного аспекту. Мабуть, найважливішим набутих досвідом було те, що без професійних знань неможливо навчити або навчитися жодній LSP – знанням про поняття і терміни [17].

На початку ХХ століття (а саме – у 20х роках) значущу роль у розвитку термінології як науки відіграв Віденський гурток. Він представляв один з найважливіших філософських рухів ХХ століття, і до його представників належали такі вчені як Ганс Ган, Філіп Франк, Отто Нойрат, Рудольф Карнап та ін. Віденський гурток займався розробкою логічних підстав науки як виду людської діяльності і розробкою спільної мови для всіх наук [14, с. 340]. Підкреслювалось, що така мова повинна була бути однозначною, логічною і що важливо – стандартизованою, з певними правилами користування і входження лексичних одиниць. До учасників Віденського гуртка також належав австрійський вчений, якого власне вважають засновником термінології як науки – Ойген Вюстер. Вважається, що сучасна термінологія почалась в Австрії з публікацією докторської дисертації Юджина Вюстера «Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik» [6]. Ю. Вюстер став основоположником багатьох досягнень в лінгвістиці і семіології ХХ століття, але найбільші його досягнення лежать саме в царині термінології. Австрійський термінолог Г. Фельбер стверджував, що «теорії Вюстера за значенням можна порівняти з теоріями де Сосюра (а саме – його вченням про мову як систему, розділенням мови і мовлення) [7, с. 11]. П'єр Леррат в свою чергу зазначив, що Вюстер дотримується ідей де Сосюра, а саме – базового розділення між мовою і мовленням (langue VS parole) [12, с. 54].

Ойген Вюстер спочатку розглядав терміни винятково в межах структурної парадигми, досліджуючи кореневі системи, функції афіксів та їх вплив на функціонування термінологічних одиниць. Окремо ним розглядалась можливість класифікації термінів згідно їх структури та галузей вжитку.

Проте, структурний підхід до теорії лінгвістики, що переважає в часи Вюстера, був занадто обмежений і орієнтований лише на формальний аспект мов, щоб враховувати специфіку семантичних аспектів спеціалізованих знаків. Це пояснює, чому Вюстер сприймав свою «Terminologielehre» як автономне міждисциплінарне поле дослідження, про що заявляє у своїй праці «Die allgemeine Terminologielehre – Ein Grenzgebiet zwischen Sprachwissenschaft, Logik, Ontologie, Informatik und den Sachwissenschaften» (1974).

В 50х роках ХХ століття відбулось дві значні події в розробці термінології як науки: перша – це зміна парадигми зі структурної на антропоцентричну, в якій термін розглядався не лише як мовна одиниця, а як продукт спілкування, пізнання і мислення; друга – розробка перших міжнародних стандартів

Друга світова війна перервала майже всі теоретичні дослідження, і лише наприкінці 1950-х були з'явилися перші дійсно теоретично зорієнтовані роботи в західних країнах, наприклад, стаття Вюстера «Das Wort in der Welt» [20]. У 1950-х і 60-х роках у фокусі досліджень вчених-лінгвістів теорія термінології та LSP були не на першому місці, оскільки вони вважались швидше проблемою в царині лексикології і яку можна було б вирішити за допомогою традиційних семантичних теорій. Виникла нагальна потреба вирішувати проблему мовної стандартизації особливо в тих аспектах, що стосувались термінів та унормування принципів термінологічності. Фахівці з різних галузей знань зрозуміли, що для досягнення мети унормування термінології необхідно створити певну організацію, яка цим би займалась. Відповідно, необхідно було розробити вимоги, правила і методи роботи з термінами [9]. Перші стандарти термінології були розроблені за ініціативи ЮНЕСКО.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (UNESCO) була заснована ООН в 1945 році. Її ідея збирати і поширювати знання згодом призвела до створення Міжнародної системи науково-технічної інформації (UNISIST), яка займається винятково процесами поширення наукової інформації. Голова цієї організації, пан Йоган Едвін Хомстрьом наполіг на покращенні термінології. Оскільки виникла потреба в покращенні процесу роботи з термінологією, ЮНЕСКО залучили Вюстера. Невдовзі ЮНЕСКО рекомендувало заснувати секретаріат з координації лексикографічної і термінологічної діяльності. Осінню 1971 року був започаткований Infoterm, Міжнародний інформаційний центр термінології, який розташований у Відні, Австрія, та працює під егідою ЮНЕСКО і Австрійського інституту стандартів [11, с. 5]. Центр Infoterm здебільшого займається процесами, пов'язаними з роботою Міжнародної організації зі стандартизації (ISO). В 1952 році ISO заснувала спеціальний комітет міжнародної стандартизації термінології, названий «ISO/TC37: Terminology (Principles and Coordination)». Його основною задачею була гармонізація технічної термінології на міжнародному рівні. В проміжку між 1967 і 1973 роками, цей комітет видав 6 рекомендацій ISO (ISO/R) і один стандарт термінології ISO [7]. ISO/R 1087 містить глосарій з теорії термінології, в ISO/R 704 та ISO/R 860 описані стандарти термінологічних принципів, а ISO/R 919 містить інструкцію для роботи з термінологією [3].

Період з 50х до 70х років можна вважати періодом так званої традиційної термінології, концепції якої спиралась на структурну парадигму дослідження, утвердження моносемантичності терміна і статичності терміносистем. Основними представниками були О. Вюстер, Д. Лотте, Г. Винокур, В. Гак, П. Леррат, Г. Піхт, Г. Фельбер. Існували три основні підходи до роботи з термінологічними одиницями – теоретична термінологія, термінологія-для-перекладу і термінологія для потреб

мовного планування. В них прослідковувались певні схожості на методологічному рівні: відправною точкою термінологічного аналізу є концепт, і мовна стандартизація як підґрунтя для роботи з термінологією [8]. Зокрема, початком нового етапу в дослідженні термінології стали 70і роки (фактично після смерті О. Вюстера), коли в центрі дослідження стала не форма чи структура терміну, а мовленнєва ситуація, в якій він використовувався, і яка впливала на його зміст. Це стало підґрунтям для виокремлення трьох підходів – соціологічного, комунікативного і соціокогнітивного, які почали вважатись альтернативними щодо більш традиційних.

В 70-і роки валідність загальної теорії термінології в тому, що сьогодні називають В'юстерською термінологією, почали ставити під сумнів (це було наслідком зміщення фокусу від дослідження одиниць та їх властивостей на дослідження процесу користування термінологічними одиницями, умов, в яких вони використовуються, роль власне людини в процесах термінологізації). Критика виходить з припущення, що термінологія – це явище, яке розгортається в процесі спеціалізованої комунікації, яка формується під впливом соціолінгвістичних факторів. Мова розглядається як соціальний інструмент, створений різними громадами, і який постійно вдосконалюється для виконання комунікативних потреб. Це головний аспект, який обумовлює індивідуальну поведінку через соціальну комунікативну взаємодію, що відбувається в ситуації, що визначається історичними, географічними та культурними факторами [16, с.23]. Як протиставлення загальної термінологічної теорії виникає соціальна теорія терміна, яка потім перетворилась в соціотермінологію.

Прихильники і автори цього підходу (здебільшого з Руану (Франція) та Квебеку (Канада) Ж.-К. Буланжер, І. Гамб'є, Ф. Годен та Л. Гесп'єн відійшли від структуралізму і від того, що вони бачать в якості основних методів дослідження. Соціально-термінологічна концепція пропонує наступне:

- Концепти та визначення постійно розвиваються, оскільки дисципліни, до яких вони належать, змінюються і розвиваються з часом, а це означає, що поняття, яким присвоюються визначення, не є статичними.
- Полісемічність і синонімія відносяться до природи мови, тому вони неминуче виникають у спеціалізованому дискурсі.
- Спеціальні предметні області неможливо окреслити остаточно, тому що майже всі вони пов'язані міждисциплінарними зв'язками.
- Експерти, що належать до дослідницьких груп у сфері науки і техніки, не мають однакових професій або взаємодіють з іншими фахівцями, а отже комунікативні групи не є однорідними [6].

Соціотермінологічні ідеї вперше були запропоновані фахівцями, відповідальними за мовне планування, які працювали над стандартизацією мови в академічному чи робочому середовищі. Термін «соціотермінологія» був прийнятий на початку 1980-х років Жаном-Клодом Буланжером і отримав концептуальну глибину в 1990-х роках в працях Іва Гамб'є, Луї Гесп'єна і Франсуа Годена. На думку Годена [10, с. 293] важливим для утвердження соціотермінології є 1987 рік, коли Ів Гамб'є опублікував свою статтю “Problèmes terminologiques des pluies acides: pour une socioterminology” в журналі *Meta*. Згідно з концепцією соціотермінології, перші описи та положення стандартизації ґрунтувалися на редуکتивному термінологічному огляді лінгвістичного знаку і характеризувалися тим, що кожен окремий концепт має обов'язково відповідає моносемічному значенню, що не допускає жодного синонімічного конкурента [4, с. 195]. Критика традиційної термінології виникла через спостереження термінологічних відмінностей у письмовому та усному дискурсі. Для соціотермінології поняття не є фіксованим об'єктом [13, с. 185]. Навпаки, поняття будуються в дискурсі, де вони переживають багато змін відповідно до соціальних і історичних змінних.

Природньо, що коли терміни почали розглядатись як одиниці, на формування значення яких впливає дискурс, виникла потреба пояснити і описати як саме терміни поведуть себе в процесі комунікації, як вона впливає на процес термінологізації і детермінологізації. Таким чином у 90х роках виникає комунікативний підхід до термінології. Більшість робіт з комунікативного підходу до термінології були опубліковані в університеті Помпеу Фабра (Іспанія), де працює основоположник цього напрямку, Тереза Кабре. Дослідниця наполягає на важливості комунікативного підходу до термінології, оскільки «поєднуючи три виміри – когнітивний, лінгвістичний і комунікативний, він в той же час описує термінологічну одиницю і об'єкт, який вона позначає» [5, с. 187]. Комунікативний підхід є міждисциплінарним, сполучаючи елементи теорії пізнання, комунікації і мови.

Згідно цього підходу спілкування – не однозначний процес, оскільки може існувати різниця між номінацією і концептом. З теоретичної і методологічної точки зору основною характеристикою комунікативного підходу є те, що він розглядає спонтанне і природне продукування мовлення в процесі відтворення знання у протиставленні до стандартизованого мовного варіанту відтворення знання. Термінологія розглядається не як номінативна діяльність, яка визначає концепти і називає їх, а як мовленнєва діяльність, в якій термін відтворює певний концепт в залежності від ситуації і умов спілкування.

В комунікативному підході до термінології терміни розглядаються як частина природної мови, одиниці, значення яких змінюється з часом. Ця ідея протиставляється основним принципам традиційної теорії термінології. В межах комунікативного підходу термін повинен розглядатись як утворення з потрійною природою, яке складається з когнітивної сторони (концепт), лінгвістичної (термін) і комунікативної (ситуація) [5, с. 187].

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. пов'язаний з появою соціокогнітивного підходу до аналізу термінів, основними представниками якого є Р. Теммерман, П. Фабер і К. Керремманс [6]. Основу цього підходу заклали роботи Р. Теммерман. Вона зосереджувалася на мові та категоризації в природничих науках. Одна з перших її статей присвячена «ставленню до ідеалу однозначності» і підкреслює різницю між соціокогнітивною термінологією та традиційною термінологією [18]. Соціокогнітивний підхід має на меті запропонувати нові принципи та методи аналізу та опису термінологічних даних. Його основна ідея – охоплення широкого масиву текстових даних та корпусних наукових дискурсів. Вона полягає у співпраці з когнітивною семантикою, зокрема з теорією прототипів і соціолінгвістикою, щоб «сприяти кращому розумінню ролі лексикалізації в комунікації» [18, с. 50]. Дослідниця наголошує, що концепти, як ментальні утворення, мають структуру прототипу і перебувають у постійній еволюції. В природничих науках категорії, які не виявляють прототипну структуру, розглядаються як поняття, визначені традиційною термінологією. З соціокогнітивної точки зору терміни являють собою категорії, які є нечіткими і динамічними, тобто вони частково схожі на лексичні одиниці, які представлені в повсякденній мові [19, с. 43].

В основі соціокогнітивного підходу – робота з корпусами текстів. Що в свою чергу стала причиною застосування в останні роки синергетичного підходу до термінології. Синергетичний підхід базується на роботі з нестійкими системами, досліджуючи і описуючи не власне їх зміст, а змінні параметри, особливості, які впливають на зміст досліджуваних структур. Термінології та терміносистеми можна вважати такими нестійкими, динамічними структурами, оскільки їх наповнення – терміни – може змінюватись з часом: доповнюватись синонімами, лексичні одиниці можуть термінологізуватись і навпаки тощо.

Висновки: В ході нашого дослідження нами були висвітлені деякі аспекти хронології розвитку термінології як науки. Були описані ключові події, які вплинули на розвиток термінології як науки, передумови, які їх спричинили, та в чому були визначальні риси різних підходів, які з'являлись в різні проміжки часу. Положення, викладені в тексті статті, можуть бути використані під час теоретичних і практичних досліджень в області термінології, термінографії та лексикографії.

Література:

1. Іващенко В. Л. Історіографія термінознавства : метамова і структурні підрозділи. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2(1). С. 5–20. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2013_2\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2013_2(1)_3).
2. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура – вид. 3-е. М.: «ЛКИ», 2007. 256 с.
3. Besharat F. Welcome to Terminosophy. 2017. URL: <https://terminosophyblog.wordpress.com>.
4. Boulanger J. C. Présentation: Images et parcours de la socioterminologie. *Meta*. 1995. № 40 (2). С. 194–205.
5. Cabre T. Theories of terminology: Their description, prescription and explanation. *Terminology*. 2003. № 9. С. 163–199.
6. Campo A. The Reception of Eugen Wüster's Work and the Development of Terminology. 2012. URL: https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/9198/Campo_Angela_2012_these.pdf.
7. Felber H. In memory of Eugen Wüster, founder of the general theory of terminology. *International Journal of the Sociology of Language*. 1980. № 23. С. 7–14.
8. Felber H. The Vienna school of terminology fundamentals and its theory. *Theoretical and Methodological Problems of Terminology. Proceedings of the International Symposium*. 1981. № 6. С. 69–86.
9. Felber H. Terminology manual. Paris: UNESCO and Infoterm, 1984. 426 с.
10. Gaudin F. Socioterminologie: Des problèmes sémantiques aux pratiques institutionnelles. Rouen: Publications de l'Université de Rouen et du Havre, 1995. 256 с. (Publications de l'Université de Rouen).
11. 30 years of Infoterm. *Infoterm*. 2004. URL: http://www.infoterm.info/activities/news/2004/2004_08_25.php.
12. Lerat P. Les fondements théoriques de la terminologie. *La Banque des Mots*. 1989. С. 51–62.
13. L'Homme M. The processing of terms in dictionaries: New models and techniques. *A state of the art. Terminology*. 2006. №12. С. 181–188.
14. Neurath O., Hahn H., Carnap R. The scientific conception of the world: The Vienna Circle. *The Emergence of logical empiricism: From 1900 to the Vienna Circle*. New York: Garland Publishing, Inc, 1996. (Science and Philosophy in the Twentieth Century: Basic Works of Logical Empiricism (Book 1)). С. 321–340.
15. Oehler K. Blicke aus dem Philosophenturm: Eine Rückschau (Lebensberichte – Zeitgeschichte), 2007. 454 с.
16. Pavel S. Neology and phraseology as terminology-in-the-making. *Terminology. Applications in interdisciplinary communication*. Amsterdam/Philadelphia, 1993. С. 21–34.
17. Picht H. Wirtschaftslinguistik: ein historischer Überblick. *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1998. С. 336–341.
18. Temmerman R. The process of (neo)-lexicalization: The case of the life sciences. *Das Berliner "Koptische Buch" (P20915). Eine wieder hergestellte frühchristlich-theologische Abhandlung*, 1997. (Centre de terminologie de Bruxelles, Association européenne des professeurs de langues vivantes). С. 47–62.
19. Temmerman R. Une théorie réaliste de la terminologie: Le sociocognitivism. *Terminologies Nouvelles*. 2000. № 21. С. 58–64.
20. Wüster E. Das Worten der Welt schaubildlich und terminologisch dargestellt, 1960. 21 с. Problematique